

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

ANTONI M. SBERT,
INTEL·LECTUAL I POLÍTIC

Discurs de recepció
de JOSEP MASSOT I MUNTANER
com a membre numerari de la
Secció Històrico-Arqueològica,
llegit el dia 24 de febrer de 2000

BARCELONA
2000

ANTONI M. SBERT,
INTEL·LECTUAL I POLÍ·TIC

This One

87XF-DJU-Q5D4

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

ANTONI M. SBERT,
INTEL·LECTUAL I POLÍTIC

Discurs de recepció
de JOSEP MASSOT I MUNTANER
com a membre numerari de la
Secció Històrico-Arqueològica,
llegit el dia 24 de febrer de 2000

BARCELONA
2000

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Massot i Muntaner, Josep

Antoni M. Sbert, intel·lectual i polític

Referències bibliogràfiques

ISBN 84-7283-487-5

I. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica

II. Títol

1. Sbert, Antoni M. 2. Polítics — Catalunya — Biografia

929Sbert, Antoni M.

© Josep Massot i Muntaner

© 2000, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47, 08001 Barcelona

Primera edició: febrer de 2000

Tiratge: 700 exemplars

Compost per Víctor Igual, SL

Carrer de Còrsega, 237, baixos. 08036 Barcelona

Imprès a Altés, SL

Carrer de Cobalt, 160. 08907 L'Hospitalet de Llobregat

ISBN: 84-7283-487-5

Dipòsit Legal: B. 6937-2000

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o de la Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Introducció

Voldria començar amb els protocol·laris, però no per això menys sincers, mots d'agraïment als membres de la Secció Històrico-Arqueològica i als membres de l'Institut d'Estudis Catalans per haver-me acollit en aquesta casa, que des de fa tants anys considero casa meva. Des del meu temps d'estudiant, vaig tenir l'avinentesa, absolutament decisiva en la meua vida, d'assistir als cursos dels Estudis Universitaris Catalans que feien, d'una manera gairebé clandestina, al petit pis de l'Institut a la Gran Via, R. Aramon i Serra i Joaquim Molas, i més endavant vaig col·laborar estretament amb el senyor Aramon per a la preparació de successius volums de la revista «Estudis Romànics» i, d'una manera o d'una altra, vaig poder seguir molt de prop les vicissituds, no sempre agradables, de la nostra institució en el moment que calia passar d'una actitud de resistència a una situació d'una progressiva normalitat, i en la mesura de les meves possibilitats vaig fer gestions delicades i vaig prendre part en reunions que algunes vegades van resultar plenament positives.

Com a membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica procuraré, com sempre, d'una manera forçosament modesta i discreta, fer els possibles perquè l'Institut d'Estudis Catalans tingui un paper de primer ordre en la vida cultural catalana, mirant de cercar la col·laboració, fonamentada en el respecte i sense cap voluntat de domini ni de competència, de totes les institucions similars d'arreu dels Països Catalans i de tots els indrets del món on la catalanística té representants qualificats, i tractant d'aconseguir una coherència interna i d'assumir uns objectius comuns que ens uneixin i ens estimulin a treballar conjuntament, en lloc d'encallar-nos en lluites estèrils i en petites batalles personals.

En un primer moment havia pensat dedicar el meu discurs de recepció als estudis patristics al monestir de Montserrat entre els segles XI i XX, en l'aveniment de la celebració dels cinc-cents anys de l'inici de l'activitat editorial al nostre monestir, que ben aviat esdevindrà mil·lenari. Problemes de calendari m'han forçat a canviar de tema i a passar a la història contemporània, tot evocant la memòria d'un dels mallorquins més il·lustres del segle XX, que es va fer famós com a agitador en la seva època d'estudiant, durant la Dictadura de Primo de Rivera, que intervingué decisivament en la política catalana dels anys de la Segona República, fins al punt de ser conseller de Cultura i de Governació durant la guerra civil, i que fou sempre un home clau a l'exili, primer de França i després de Mèxic, on dirigí la Fundació Ramon Llull i on tingué un paper de primer ordre en tota mena d'activitats culturals i polítiques. La seva procedència social, els seus enfrontaments amb el dictador Primo de Rivera i el seu fill José Antonio, líder de la Falange, la seva pertinença a la maçoneria, la seva decidida presa de posició a favor del règim republicà i el seu exili militant el dugueren a una mena de *damnatio memoriae*, fins al punt que ni la seva mateixa família de Mallorca considerava de bon gust parlar d'ell. La majoria dels qui ho feien, d'altra banda, no passaven del tòpic de l'"etern estudiant", nom amb què fou conegut popularment per motius que explicaré tot seguit.

De noi de casa bona a dirigent de la FUE

Segons unes notes personals dissortadament incompletes, Antoni Maria Joan Ramon Miquel Sbert i Massanet va néixer el 29 de setembre de 1901 a Palma, «primogénito de una familia patricia de remoto origen germánico, establecida en la Isla con Jaime I», fill de Marià Sbert i Canals, contraalmirall de l'Armada, mort el 1937, que havia estat «Ayudante del Almirante Montojo en la infortunada batalla de Cavite». ¹ La seva mare, Amàlia Massanet i Verd, una senyora encantadora però no gens dotada per a la vida pràctica, era filla de Joan Massanet i Ochando, senador i diputat conservador addicte a Alfons XII, i germana d'Antoni M. Massanet i Verd, bisbe de Sogorb des del 1907 fins a la seva mort, el 1911. Tenia cinc germanes —una de les quals fou monja— i un germà. Tal com pertocava en aquell moment, va estudiar «las primeras letras» amb els germans francesos del col·legi de la Salle i el Batxillerat «con los Agus-

1. Les citacions procedeixen d'uns fulls manuscrits autobiogràfics, sense títol, conservat al fons A. M. Sbert del Centre d'Història Contemporània de Catalunya (CHCC), de Barcelona. Agraïxo a Josep Benet i a Mercè Renom les facilitats que m'han donat per a la utilització d'aquest material, procedent dels fills de Sbert, que faré servir moltes vegades sense indicar-ho expressament.

tinós en el Instituto de Montesión», on va obtenir «Premio Extraordinario en Historia».

Deixada de banda, per qüestions de salut, la il·lusió que seguís la carrera paterna a la marina, els seus pares desitjaven que estudiés «Letras y Derecho» en «el frío internado de El Escorial», però ell va preferir ingressar el 1919 a l'Escuela Especial de Ingenieros Agrónomos, «alentado por uno de sus tíos, Ingeniero-Jefe del Catastro en Sevilla». Tres anys abans, el 21 d'octubre de 1916, s'havia examinat a l'Institut de Palma per obtenir el títol de batxiller, en el qual obtingué aprovat a la Secció de Lletres i excel·lent a la de Ciències.

Ben d'hora es va manifestar com a líder i va començar la seva projecció cap a l'exterior. El 1921, «Sbert funda en Madrid, con un grupo de estudiantes hispanoamericanos, la FUHA [Federación Universitaria Hispano-Americana], a cuya directiva sólo podía pertenecer un estudiante de cada país», i el novembre de 1922 «se creó un Comité Nacional para la organización del movimiento universitario presidido por Sbert y con José Antonio Primo de Rivera como Vicepresidente». L'any següent, el ministre d'Instrucció Pública, Salvatella, «convocó a todas las Asociaciones de Estudiantes a un Congreso Oficial en Zaragoza [...], para establecer las bases de la organización que había de coordinar y responsabilizar el movimiento universitario», en el qual Sbert tingué una intervenció destacada, en oposició als projectes propugnats per José Antonio Primo de Rivera. La ponència de Sbert hi fou aprovada per una gran majoria, però el cop d'estat del pare de José Antonio, el general Miguel Primo de Rivera, impedí que els acords del Congrés de Saragossa tinguessin una realització pràctica.

Malgrat l'oposició de la Dictadura, els estudiants anaren treballant per organitzar la FUE «en cada región». En un intent de fer-se'ls seus, el general Primo de Rivera oferí inútilment a Sbert «la dirección de un movimiento de juventudes de "Unión Patriótica" con el que pretendía atraerse al movimiento universitario». Sbert mateix reconeix que, «con este incidente», es va atreure «la animadversión del G[ene]ral P[rimo] de R[ivera], que poco después se exteriorizó en otro que tuvo una resonancia nacional». En efecte, el 15 de maig de 1925, dia de sant Isidre, patró de l'agricultura, Sbert tingué un sonat incident amb el Dictador abans de la inauguració de la nova Escola d'Enginyers Agrònoms de Madrid, amb assistència del rei Alfons XIII. «Con la venia del Rey el Director de la Escuela Don Víctor I. Clarió solicita la atención del G[ene]ral Primo de Rivera para Sbert, que va a dirigir al Gobierno unas peticiones en nombre de los jóvenes ingenieros y alumnos de la Escuela; el General anticipándose pregunta ¿solicitan unas vacaciones? Y Sbert replica: no Señor Presidente; Su Excelencia ignora que esta solicitud, con las que los Alumnos de las Academias Militares acostumbran solemnizar las visitas de Su Majestad, no es costumbre de nuestra Escuela, ni cabría ahora formularla porque hoy termina el presente curso académico. Voy a referirme al deseo de

los jóvenes ingenieros de iniciar la concentración parcelaria, cuya urgencia reconocen nuestros Maestros para aumentar la producción y mejorar la economía agrícola nacional. El General visiblemente irritado interrumpe: esta es una petición que deben dirigir al Gobierno por el conducto reglamentario; ningún Alumno de una Academia Militar se hubiera atrevido como usted a faltar así a la disciplina. Y Sbert remata: nuestra solicitud ha sido previamente aprobada por la Dirección, como lo acreditó el haber solicitado [el] Director la atención de escucharla. Ignorábamos que vuecencia nos hubiese sometido a la disciplina militar y si es así lo lamento y sólo solicito la venia de Su Majestad para retirarme y renunciar al honroso encargo de representar a mis compañeros. Y con Sbert se retiran todos los alumnos, la mayor parte de los ingenieros y algunos invitados».

Tot seguit «el general Primo de Rivera ordena que se juzgue en Consejo de disciplina a Sbert. El Consejo se reúne y acuerda amonestarle por falta de respeto a un superior, pero el general inconforme de su puño y letra decreta el 19 de mayo, al margen del Oficio por el que se le traslada el acuerdo, que se expulse de la Escuela “al cabecilla Sbert” —y comenta que su apellido no parece español— y se le destierre a Fernando Poo o Fuerteventura. El Claustro “acata” este decreto marginal, que le comunica el encargado del ministerio de Fomento. Sbert es encarcelado e incomunicado en la prisión de Madrid». Per intercessió del comte de Sallent, representant de la seva família a Madrid, Alfons XIII «interviene unas horas antes de salir el expreso de Andalucía: Sbert cambia de tren y toma el expreso de Barcelona y embarca para Mallorca[,] confinado “sine die” en las Baleares».

En aquells moments, el maig de 1925, «el movimiento universitario es aún débil. Las clases han terminado. El Comité Pro-Unión Federal descabezado sólo es una débil organización clandestina, incapaz de encauzar una protesta generalizada. Sbert aconseja esperar. Poco después el general Primo de Rivera se traslada al norte de África para dirigir la triunfal campaña contra los rifeños, mientras el almirante marqués de Magaz —compañero de armas y amigo del padre de Sbert— asume interinamente la presidencia del Directorio militar. Durante aquel verano Sbert, confinado en la señorial torre de Son Fort propiedad de su familia, estudia día y noche, mientras solicita de la Escuela Industrial de Valencia examen de suficiencia de catorce asignaturas que completan sus estudios para el Título de Aparejador de Obras. En Septiembre de 1925 desembarca de un carguero en la ciudad del Turia, se presenta en la Escuela Industrial, cubre brillantemente sus exámenes y título en catorce materias y reaparece en Madrid para solicitar examen de suficiencia de los dos primeros cursos de Ingeniería Industrial cuyas materias coinciden esencialmente con las exigidas en los primeros cursos de la carrera española de Ingeniero Agrónomo —Matemáticas superiores, Física, Química general y analítica. A su regreso a Madrid, después de su brillante campaña de África, el

general Primo de Rivera se encuentra con la sorpresa de que Sbert es alumno en el tercer curso de la Escuela Central de Ingenieros Industriales y Aparejador Titular de Obras, en el reputado despacho del arquitecto Palacios, que tiene a su cargo las obras del Teatro Real».

Dissortadament, Sbert no va continuar la descripció de les seves baralles amb el Dictador, o si més no no ens n'ha arribat el rastre. En tot cas, va descriure amb tot detall —bé que no sense contradiccions—, en diverses entrevistes, els episodis que acabaren de donar-li popularitat arreu de l'Estat. Manca, per completar aquest fresc, la referència a la vaga dels estudiants estimulada per la nota oficiosa de premsa de Primo de Rivera del 8 de març de 1929, que exclouia de la Universitat el «bien caracterizado de agitador y cabecilla» Sbert, tractat d'«estudiante ya veterano», inici d'un enfrontament aferriat que no s'acabaria fins a la dimissió de Primo de Rivera —al final del mes de gener de 1930— i el triomf de la FUE, de la qual Sbert esdevingué líder indiscutit.

Queda també a la penombra la profunda crisi religiosa que va sotraguejar aviat el jove Sbert. Ell mateix explica, en uns apunts manuscrits, que «en els darrers dies» del seu batxillerat va descobrir que «el Descartes —com el Pascal i el D'Alembert— dels teoremes, eren allora eminents pensadors», i que aquesta descoberta va influir molt sobre el seu «esperit descentrat i neguitós, incòmode i aturmentat en l'espai que m'era llavors destinat». Hi conta igualment que, ja durant la Dictadura, discutia amb el seu pare sobre problemes universitaris, «i del meu judici els jesuïtes no en sortien ben parats —pels Agustins he tingut sempre més miraments, tal volta perquè vaig ésser alumne seu, però també perquè crec sincerament que no mereixen el mateix tracte que la S. J.».

Aquest mateix esperit de recerca el degué dur a la maçoneria, en la qual fou iniciat, a Palma —en una lògia no identificada—, el 1924 i «exaltado al grado 2.º» el 1925. El 1939 formà part de la nova lògia «Hispania», de París, de la qual fou nomenat tresorer, amb Demófilo de Buen com a venerable i amb Carles Esplà i Josep Pous i Pagès com a membres fundadors. Entre els papers personals de Sbert que conec no he sabut trobar cap referència a aquest tema.

Al servei de l'Esquerra Republicana de Catalunya

El 3 de febrer de 1930, pocs dies després de la caiguda del règim de Primo de Rivera («híbrid eixorc de feixisme i de dictadura militar, paternalista i tecnocràtica»),² Antoni M. Sbert fou objecte d'un homenatge al Grand Hotel de Palma, un dinar al qual assistiren més de dues-centes persones, de dretes i d'es-

2. Text manuscrit de Sbert sobre Carles Pi i Sunyer, conservat al seu arxiu.

querres. Gabriel Alomar, que anys a venir tindria una íntima relació amb Sbert, proclamà que aquest rescatava «pecats tradicionals de la nostra Mallorca tímida, plena de seny, avesada a posar sordina a les més imperioses exaltacions de l'ànima. Jo veig en vós l'esperança i el començament d'una Mallorca nova, destinada a aportar a la ciutadania un to major, a fer-se una personalitat col·lectiva, fidel a la veritable avior, i digna, a un mateix temps, de l'impuls adelerat d'un Ramon Llull i de l'energia d'un Joanot Colom».³ Entre els papers personals de Sbert es conserva encara el text mecanografiat, i ple de correccions a mà, del discurs que féu al Grand Hotel «en ocasión del banquete ofrecido por don Gabriel Alomar y representantes de todas las instituciones académicas». S'hi alegrava de la caiguda de Primo de Rivera, i no amagava que aquesta caiguda era només un començament de molts altres canvis indispensables. Continuava constatant que «la España oficial es un fantasma. Es un alma en pena la España auténtica. La España desconocida, falseada desde las escuelas y universidades, desde las Academias y desde el poder. En esta España hace unos pocos meses Primo de Rivera descubrió, con motivo de su viaje de septiembre (a Mallorca) que a su alrededor los miembros de la Unión Patriótica hablaban un lenguaje que le pareció como si fuera catalán... Y después de una breve lección de historia del Presidente de la Diputación (nuestro amigo, tan hondamente arraigado en esta tierra de catalanesca solera)⁴ demostró Primo de Rivera su ingenio resumiendo: “Lo que ustedes hablan es una mezcla de catalán y de aragonés como lenguaje familiar”, dando por bueno que no fuera catalán puro —lo que sería muy grave— y por algo vinieron unos cuantos aragoneses con don Jaime el Conquistador. Es cierto que debemos a esta providencial ignorancia, y a la suerte de haber tenido un gobernador catalán,⁵ el haber podido continuar publicando “*La Nostra Terra*” y el boletín de la *Societat Arqueològica Luliana*, entre otra literatura inofensiva, con la ortografía del “Institut d'Estudis Catalans” en nuestra lengua “familiar”. Y está también claro que en España se puede llegar a general y ser Grande de España y Ministro y Presidente y Dictador e ignorar a Ramón Llull y a la pléyade de gramáticos, poetas y escritores que Mallorca ha dado a las letras catalanas. Se puede hasta acordar subvenciones a Mosén Alcover para un Diccionario catalano-valenciano-balear y creer que es un diccionario en tres idiomas distintos, ignorando este nuevo misterio de la Santísima Trinidad: tres personas distintas y una sola verdadera».

És evident, doncs, que ja aleshores, malgrat la seva formació madrilenya, Sbert coneixia i estimava els valors de la cultura pròpia de Mallorca i propug-

3. Citat per Mateu MORRO I MARCÉ, *L'etern estudiant (Record d'Antoni Maria Sbert i Massanet)*, “Lluc”, núm. 702 (març-abril de 1982), pp. 17-18.

4. Josep Morell Bellet.

5. Pere Lloses i Badia, que exercí una profunda censura sobre la revista “*La Nostra Terra*”, d'on “caigué” fins i tot un article sencer de Sbert sobre *El nostre esperit universitari* (cf. el meu llibre *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*, Barcelona 1978, p. 65).

nava «rehacer España desde la Universidad y para el pueblo, con el pueblo y por la Libertad. Rehacerla como es y no como quisieron hacerla: con sus cuatro lenguas, en una comunidad de naciones y hombres libres y solidarios. Esto es la F.U.E. o no es nada más que un deporte. Para ella nuestros aplausos y mi emoción y mi alma preñada de amor de mallorquín».

El 7 de febrer de 1930, al matí, Antoni M. Sbert arribà a Barcelona en el vapor *Jaime I* i hi fou rebut entusiàsticament pels estudiants, que l'acolliren amb pancartes i l'acompanyaren a l'hotel, a la Universitat i a la Facultat de Medicina. Fins i tot el diari catòlic "El Matí" posà en relleu que Sbert havia tingut la visita del president i del vicepresident de la Federació Catalana d'Estudiants Catòlics, «la qual, no perquè l'estudiant Sbert presideixi una associació de diferent ideologia, ha deixat d'associar-se a les mostres de simpatia que a Barcelona ha rebut», i desitjà «al Sr. Antoni M. Sbert, català de Mallorca, estudiant suara rehabilitat, una estada ben plaent a Barcelona». Francesc de Sales Aguiló, un dels assistents al dinar del Grand Hotel de Palma, més endavant exiliat a Colòmbia, comentà des de "La Nostra Terra" que Sbert, «símbol de la nova joventut», havia estat «rebut triomfalment com correspon als rebels dignes» a Barcelona, malgrat ésser-hi «poc conegut el seu nom i la seva obra». Un altre mallorquí pancatalanista, políticament molt més moderat, Miquel Ferrà, el presentà des de "La Publicitat". Tot seguit es dirigí a Madrid, on la rebuda «ha tingut tot el caràcter d'un aconteixement nacional».⁶ Ens consta també que aleshores anà a València, on celebrà reunions a l'ateneu científic.

Sbert, que César González Ruano descrivia com «un hombre cuya edad sobrepasa la del estudiante —cosa que no importaría en cuanto se supiera que ha estudiado varias carreras—, largo, desgachado, cetrino, anguloso, con bigote de cepillo y rostro de editor de obras traducidas del ruso y enfermo del estómago», que ahora podía «presumir de hombre de acción, de hombre de fina y fuerte inteligencia, de hombre de positiva simpatía en su trato»,⁷ es proposava en primer lloc d'acabar la carrera d'enginyer industrial, però fet i fet s'endinsà cada cop més dins la política, que ja no havia d'abandonar mai, i es decantà pels temes culturals i jurídics, bé que no corresponien pròpiament a la seva formació universitària. Per raons que no coneixem del tot, Sbert no va prendre part mai en la política des de Mallorca ni des de Madrid, sinó que sempre voltà entorn de la política catalana i més en concret, a partir de l'adveniment de la Segona República, de la d'Esquerra Republicana de Catalunya.

Ja el desembre de 1927 Sbert havia intervingut en l'Exposició del Llibre Català organitzada a Madrid per "La Gaceta Literaria". El dia 15 d'aquell mes va assistir al banquet organitzat a l'Hotel Palace en honor dels intel·lectuals

6. "La Nostra Terra", III (1930), p. 75.

7. César GONZÁLEZ RUANO, *El momento político de España*, Madrid 1930, pp. 97-98.

catalans, al costat de Pompeu Fabra, de Joan Estelrich, de Feliu Elias, de Carles Riba, de Tomàs Garcés, de Joaquim Balcells i d'altres, i els va saludar com a president de la Federación Universitaria, tot recordant que «el artículo 2.º de sus Estatutos previene entre sus fines la relación e intercambio entre las culturas ibéricas y la organización de una Unión Federal de Estudiantes Hispánicos sobre la base del reconocimiento de cuanto separa a las distintas personalidades históricas, de la coordinación de lo que las une y del común esfuerzo para difundirlas», i els va demanar que duguessin aquest «mensaje de la juventud» a Catalunya. El març de 1930, en canvi, Sbert fou un dels intel·lectuals catalans que convidaren els castellans, en justa correspondència, a un banquet d'homenatge a Barcelona, aquest cop un sopar al Ritz, celebrat el dia 23 d'aquell mateix mes. Al seu discurs durant aquest sopar, Ernesto Giménez Caballero, principal artífex de l'Exposició del Llibre de l'any 1927, assenyala: «Fuí el primero, perdonadme, de los castellanos jóvenes que, recogiendo una exquisita herencia de angustia castellana ante el problema catalán, legada por insignes maestros de generaciones anteriores, casi todos aquí presentes, se decidió a venir directamente, activamente, a estrechar la mano de los jóvenes catalanes que sentían la angustia del problema castellano». I continuà: «¿Recordáis, amigos? Juan Estelrich, de quien ahora hablaré, y tú, Sbert, mi compañero en aquel primer viaje fundador a Barcelona, cuando nadie presentía (¡ni nosotros!) que llegaríamos a esta noche memorable».⁸ L'endemà els intel·lectuals castellans feren una excursió a Sitges, i a l'hora de dinar els saludà, entre altres, Antoni M. Sbert, el qual aprofità l'avinentesa per publicar a "Mirador" un dur article titulat *La intelligència entre els intel·lectuals*, on demanava passes fermes per a la resolució del problema català.

Ben aviat cauria la monarquia i es posarien en marxa les Corts Constituents somiades per Sbert. Ell hi seria present de bon començament com a diputat per Esquerra Republicana de Catalunya del 1931 al 1933, i els darrers dies de les Constituents va arribar a presidir el grup parlamentari català. Durant aquest període fou també vicepresident de la Comissió d'Instrucció Pública i Belles Arts de les Corts, i a partir del 1933 esdevingué magistrat del Tribunal de Garanties Constitucionals de la República. Al final del 1932 fou nomenat secretari (en representació d'Esquerra Republicana de Catalunya), juntament amb José Royo Gómez (en representació d'Acción Republicana) de la Federación de Izquierdas Republicanas Parlamentarias Españolas (FIRPE), creada per iniciativa de Manuel Azaña, que integrava els partits Acción Republicana, Radicalsocialista, Organización Republicana Gallega i ERC. D'altra banda, del 1932 al 1936 fou membre i vicepresident de la Comissió Mixta de l'Estatut de Catalunya. Cal esmentar d'una manera especial la seva intervenció durant la discussió de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, el 27

8. Cf. *Cataluña ante España*, Madrid 1930.

de juliol de 1932, en la qual defensà inútilment, en nom de la minoria catalana, «la totalidad, no ya de la ejecución, sino de la legislación en materia de enseñanza, salvo en aquello que han dispuesto los arts. 48, 49 y 50 de la Constitución de la República española» i l'«atribución plena en materia de Archivos, de Museos, de Bibliotecas, de Bellas Artes».

Malgrat la seva immersió en la política, Sbert no abandonà en cap moment la passió que sentia pel món de la universitat i de la cultura. Ja des del 1930 era estudiant de la Residència d'Estudiants de la Universitat Industrial de Barcelona, de la qual era director el seu amic Miquel Ferrà, i Alexandre Galí—que havia proposat Ferrà per a aquest càrrec— comenta que es trobava «totalment desbordat per aquells minyons incapaços tan sols d'oïr la mitja veu amb que els parlava el nou director» i sort en va tenir de Sbert, «mallorquí com ell, però acostumat a remoure masses i a trafiquejar-les amb una elegància també tota mallorquina. Sbert ajudava tant com podia Miquel Ferrà en les males hores que li feien passar els residents. Ferrà no va tardar gaire a rendir-se i aleshores les mans de l'Sbert amatents van recollir l'herència que li va ésser atorgada de bon grat. Érem ja a la vetlla de la República o al seu començament».⁹

Segons explica igualment Alexandre Galí, «l'any 1931 el Consell de Cultura [de la Generalitat de Catalunya, del qual era secretari Galí mateix] va crear una ponència especial per a estudiar el problema de les residències d'estudiants a Catalunya. Aquesta ponència, un cop constituïda, va encarregar al senyor Antoni M. Sbert un estudi a base del qual el Consell de Cultura va redactar un projecte que a més del servei de residències comprenia tota l'actuació pròpia del patronatge d'estudiants, com són els serveis socials, els de pensions i beques, els d'informació i de tota mena d'auxili o control guaiador. A base d'aquest projecte, per decret del 12 de juliol de 1933, es creava l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya, el qual va quedar constituït el 3 d'agost. Al cap d'un any de funcionar, o sigui el 19 de juny de 1934, el decret de creació va ésser convertit en llei...».¹⁰ De bon començament, el director de l'Institut (IASUEC) fou Sbert, «el manegador de tota la màquina»,¹¹ que ja el 1933 es va fer càrrec de la Residència Internacional de Senyoretetes i de la Residència d'Estudiants de la Universitat Industrial, i col·laborà en l'organització de la Residència de l'Escola d'Infermeres.¹² «A part les residències, l'Institut anava desplegant el seu programa de relacions, d'informació, de guiatge en tot el que pertocava a la vida extraescolar de l'estudiant curant so-

9. Alexandre GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900 a 1936*. Llibre IV. *Ensenyament tècnic-industrial o tècnic-manual o d'arts i oficis*, Barcelona 1981, pp. 263-264.

10. ID., *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya. 1900 a 1936*. Llibre IX. *Ensenyament universitari* (Barcelona 1983), pp. 233-234.

11. *Ibid.*, p. 235.

12. *Ibid.*, p. 236.

bretot el contacte amb les organitzacions similars estrangeres o de fora de Barcelona, entre elles l'atracció i acolliment de caravanes o personalitats relacionades amb les institucions que viatjaven i visitaven la ciutat»,¹³ i el 8 de juny de 1934 «es va fer càrrec també del servei de beques, que fins aleshores havia exercit la ponència especial de premis i beques del Consell de Cultura i el 4 d'octubre de 1934 el Parlament aprovava a favor de l'Institut una Llei de Beques que no es va promulgar a conseqüència dels fets del dia 6 del mateix mes».¹⁴ Poc temps després, Sbert fou suspès del seu càrrec i el coronel Francisco Jiménez Arenas, «president accidental» de la Generalitat, «encarregà al cap de la Secció de Cultura de la Generalitat, senyor Josep Vila, una inspecció i la corresponent revisió de comptes». Aviat, però, el 13 de febrer de 1935, Portela Valladares, president de la Generalitat i governador general de Catalunya —futur company de la lògia “Hispania”—, «va reposar el senyor Sbert en un càrrec de què havia estat desposseït sense cap motiu ni raó».¹⁵

No podem oblidar que entre els col·laboradors de Sbert a l'IASUEC hi hagué el brillant estudiant mallorquí Bartomeu Rosselló-Pòrcel, que li havia estat presentat a Mallorca, el desembre de 1929, pel seu mestre Gabriel Alomar. Rosselló fou el primer secretari de l'Oficina d'Informació Internacional de l'IASUEC i dirigí les “Edicions de la Residència d'Estudiants”, en les quals havia d'aparèixer, després de la seva mort, una pulcra edició de la *Imitació del foc*, amb pròlegs d'Antoni M. Sbert mateix, de Gabriel Alomar i de Carles Riba (Barcelona 1938).

La guerra civil

L'esclat de la guerra civil, el 17-19 de juliol de 1936, va trobar Sbert de vacances a Campdevàrol, des d'on va poder actuar per preservar els «tresors artístics» de Ripoll, amenaçats per la «revolució incontrolada» que s'havia anat escampant arreu de Catalunya a conseqüència de l'aixecament dels militars.¹⁶ Tot i que els seus adversaris de Mallorca —on el cop d'estat va triomfar sense cap problema— feren córrer que havia adoptat actituds extremistes i que fins i tot es proposava l'extermini de la pròpia família, ens consta que va mantenir la serenitat que el caracteritzava i sabem, per exemple, que va col·locar «com a mestre un antic capellà castrense, mossèn Montserrat, el qual en finir la guerra fou perseguit i se'n va anar a Mèxic»,¹⁷ que es va posar com a secre-

13. *Ibid.*

14. *Ibid.*, 236-237.

15. *Ibid.*, 237-238.

16. Raimon GALÍ, *Signe de contradicció*, I, Barcelona 1985, p. 47.

17. Albert MANENT i SEGIMON – Josep RAVENTÓS i GIRALT, *L'Església clandestina a Catalunya durant la guerra civil (1936-1939)*, Barcelona 1984, p. 142.

tari, a la Residència de la Universitat Industrial —que hagué de dirigir personalment perquè Miquel Ferrà era de vacances a Mallorca i ja no en tornà—, un estudiant mallorquí no gens revolucionari, Antoni Verd, que havia quedat penjat a Barcelona en esclatar la guerra, i que —com altres intel·lectuals catalans— intercedí perquè es commutés la pena de mort a l'escriptor falangista Luys Santamarina, detingut a Barcelona.

Sbert, en tot cas, desitjava que Mallorca recuperés la legalitat republicana i va imaginar un sistema de reconquerir ràpidament l'illa, fent servir la guàrdia civil i amb el coronel Escobar com a cap de l'expedició. El capità Bayo, però, es féu seu el projecte i el tirà endavant amb uns mitjans que no foren del grat de Sbert, el qual, malgrat tot, defensà públicament la iniciativa de Bayo, que acabà en un fracàs estrepitos. Més endavant, Sbert afavorí de moltes maneres els mallorquins refugiats a Barcelona i l'1 de juliol de 1937 col·laborà al seu òrgan «Suplement de "El Obrero Balear"» amb un text titulat *Mallorca*, que expressava el seu enyorament i la seva indignació per la repressió que assolava l'illa, aviat coneguda arreu del món gràcies a *Les Grands Cimetières sous la lune* de Bernanos (1938). Aquests mateixos sentiments són formulats en un poema que va deixar inèdit entre els seus papers, on fustiga les classes benestants de Mallorca.

En començar la guerra, Sbert no solament continuà la seva tasca a l'IASUEC, sinó que assolí una gran il·lusió de la seva vida: ingressar a la Universitat, bé que sembla que no disposava dels títols indispensables per a fer-ho en circumstàncies normals. El seu currículum mecanografiat ens informa que fou «Profesor diplomado de Estudios Internacionales y de Derecho comparado, agregado a la Universidad de Barcelona. (1936)» i «Ex-Director adjunto del Instituto de Estudios Internacionales y de Derecho comparado de la Universidad de Catalunya (Barcelona) (1936-1938)». Pere Bosch-Gimpera, aleshores rector de la Universitat de Barcelona, ens assabenta que l'octubre de 1936 «de moment no era possible reprendre els cursos, però es continuà treballant als seminaris, als quals s'agregaren nous investigadors entre els professors. Complint la petició de la Facultat de Dret, feta ja al Patronat, es creà l'Institut d'Estudis Internacionals adscrit a la càtedra corresponent regentada pel doctor [Josep] Quero Molares, institut que, a més de treballs doctrinals, havia de fer cursos per a aspirants a diplomàtics com a Madrid, on hi havia una escola especial per a aquesta finalitat. Es va nomenar, a petició de Quero Molares, Antoni M. Sbert professor agregat al dit Institut, on féu estudis i deixà el seu sou per a nodrir de llibres la biblioteca».¹⁸ Bosch-Gimpera mateix explica que «els darrers mesos», és a dir, al final de 1938, va «tenir dificultats amb Josep Xirau, que, en restablir-se el Patronat de la Universitat, en fou nomenat secretari. Segons la seva interpretació del decret que el va crear, en què

18. Pere BOSCH-GIMPERA, *Memòries*, Barcelona 1980, pp. 204-205.

es deia que la Universitat seria “regida” pel Patronat, com s’ha dit, entenia que el rector tenia tan sols atribucions administratives interiors i que a part d’elles era sols el “president del Claustre”. A les reunions del Patronat, tinguérem sovint topades. Discutí el nomenament de Sbert de professor agregat al Seminari de Dret Internacional, que jo havia fet en temps de la Comissaria al primer any de la guerra, d’acord amb la proposta feta pel director d’aquell Seminari, Quero Molares». ¹⁹

La contribució de Sbert a la causa de la guerra no es limità, però, als aspectes universitaris. Com posà en relleu, a la seva mort, Artur Bladé i Desumvila, hi féu costat al president Companys, treballant «de vegades obscurament, però sempre amb eficàcia», ²⁰ i acceptà els càrrecs compromesos de conseller de Cultura i de conseller de Governació, entre el 1936 i el 1939. Companys nomenà Sbert conseller de Cultura el desembre de 1936, després que Ventura Gassol, el seu antecessor, s’hagués vist obligat a partir cap a França per por de les amenaces dels anarquistes. Tot seguit posà en marxa, com ha assenyalat Maria Campillo, una reorganització dels serveis departamentals, que tenia com a eixos el desenvolupament ple d’«algunes de les competències de Cultura que havien estat objecte de més transformacions, com l’Ensenyament», la regulació de «la legislació produïda des de l’agost del 36, especialment en aquells casos més caracteritzats per l’actuació provisional», i la «voluntat» de «donar a la gestió cultural, un cert aire de “normalitat” atenta a les circumstàncies». ²¹

Sbert mateix, en una conferència sobre Pere Bosch-Gimpera, mecanografiada al seu arxiu, posa en relleu la tasca de salvament del patrimoni artístic que va fer durant la guerra civil, i d’una manera ben especial l’organització de l’Exposició d’Art Català a París, que ell mateix inaugurà el 20 de març de 1937. El mes de març mateix va fer, a través de totes les emissores de ràdio de Catalunya, el discurs inaugural del Servei de Biblioteques del Front de Guerra de Catalunya a Aragó, creat dins el marc de la Comissió de les Lletres Catalanes que havia promogut el gener de 1937, ampliació del Comitè d’Edicions Catalanes constituït al començament de desembre de 1936, que es convertirà, ja en temps del seu successor Pi i Sunyer, en la Institució de les Lletres Catalanes.

Al final de juny de 1937, després dels Fets de Maig que havien trasbalsat el país i havien fet retrocedir el poder dels anarquistes, Carles Pi i Sunyer fou nomenat conseller de Cultura, la que «més goig» li feia, com explica ell mateix a les seves memòries, i Sbert «accedí a passar a la de Governació», ²² des

19. *Ibid.*, pp. 268-269.

20. A. BLADÉ I DESUMVILA, *Antoni M. Sbert, un senyor de la política*, “Avui”, 9 de febrer de 1980, reproduït a A. BLADÉ I DESUMVILA, *De l’exili a Mèxic*, Barcelona 1993, p. 228.

21. MARIA CAMPILLO, *Escriptors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)*, Barcelona 1994, p. 125.

22. CARLES PI SUNYER, *La guerra. 1936-1939. Memòries*, Barcelona 1986, pp. 72-73.

d'on treballà, d'acord amb Pere Bosch-Gimpera, conseller de Justícia, per garantir «l'emparament de la Llei d'Associacions a les del culte religiós»,²³ «normalitzà el funcionament dels ajuntaments i reorganitzà la policia»,²⁴ i presentà, juntament amb Bosch-Gimpera, un informe detallat a Companys «sobre els incidents a les poblacions de la frontera, on la policia de l'Estat i el SIM atropellaven les autoritats municipals»; Companys el féu arribar a Negrín «com a document de protesta».²⁵

Durant la guerra civil, Sbert signà el manifest dels intel·lectuals catalans a favor de la República del novembre de 1936, pertanyé a l'Associació Intel·lectual per a la Defensa de la Cultura, fou president dels Amics de l'URSS de Catalunya i ens consta que el juliol de 1937 formava part del «Comité Nacional» dels Amigos de la Unión Soviética, que aleshores celebraren la seva segona «conferència nacional» a València. Sabem que visità Moscou el novembre de 1936 i hi tornà el novembre de 1938. Coneixem també una anada de Sbert a Londres el desembre de 1936, amb motiu d'una «recepción de los Amigos de la España Republicana», durant la qual féu un «Discurso a los ingleses». Al llarg d'aquests anys anà també sovint a França, on s'havia traslladat la seva muller Josefina Callao, i no podem oblidar que féu freqüents estades a Montserrat, on somià d'instal·lar una residència per a estudiants, per a la qual s'iniciaren obres al monestir mateix.

L'exili a França

Quan el «desastre col·lectiu» de què ens parla Carles Gerhard a les seves memòries esdevingué definitiu a Catalunya, Sbert mantingué sempre la seva lleialtat al president Lluís Companys. El trobem constantment al seu costat durant els tràgics moments que Antoni Rovira i Virgili qualificà d'«els darrers dies de la Catalunya republicana». Al final de gener de 1939, Sbert era l'únic conseller de la Generalitat que encara restava a Barcelona, on el dilluns dia 23 a la matinada el trobà encara Bosch-Gimpera, procedent de Perpinyà,²⁶ i aviat féu cap a Sant Hilari Sacalm, on es reuní amb Companys, a Olot i a Montsolís. Més endavant acompanyà Companys al mas Perxés d'Agullana, on es concentraren els intel·lectuals que anaven amb Pi i Sunyer, i des d'allà partí cap a França, en un cotxe on anaven Companys, Pi i Sunyer i Tarradellas. Abans hi havia conviscut uns quants dies amb polítics catalans i bascos i amb escriptors.

23. BOSCH-GIMPERA, *Memòries*, pp. 242-243.

24. *Ibid.*, p. 255.

25. *Ibid.*, p. 262.

26. *Ibid.*, p. 278.

Un cop hagueren travessat la frontera per les Illes, el 5 de febrer de 1939, el prefecte de Perpinyà autoritzà el pas dels presidents català i basc i dels consellers, que aviat arribaren a Perpinyà, on Sbert i Bosch-Gimpera ja començaren a fer gestions per treure del camp de concentració d'Argelers els seus companys de fugida que hi havien anat a raure des del Portús. Sbert posà en marxa el seu poder de suggestió i els seus tentacles —aprofitant les coneixences de les seves freqüents anades anteriors a França i sens dubte, com tants altres coreligionaris, la seva filiació maçònica— i aconseguí que un funcionari de Perpinyà, Foucques du Parc, posés en regla els passaports d'amics i funcionaris de la Generalitat duts provisionalment a camps de concentració, i juntament amb Bosch-Gimpera es preocuparen «de la sort dels emigrats» i pensaven «si seria possible que Anglaterra n'admetés a les seves colònies, com suggerí un capità danès que havia estat del Comitè de No Intervenció i que ens aconsellà que algú de nosaltres anés a Londres a fer gestions que ell abonaria, ja que també es disposava a anar-hi».²⁷

Aquests projectes, relacionats amb Anglaterra, no resultaren factibles i Bosch-Gimpera, convençut que ja no podia fer res més a Perpinyà, es va decidir a traslladar-se amb la seva família a Oxford, on va arribar el març de 1939. Sbert, doncs, quedava tot sol a França com a home de confiança de Companys per a afers culturals, i l'ajudà, fent servir un cop més la seva gran capacitat de treball i el seu esperit organitzatiu, en la tasca que Bosch-Gimpera mateix resumí perfectament a les seves memòries: «El president Companys, a l'exili, continuà vetllant pels catalans, fent gestions per alleugerir la situació dels que es trobaven reclusos en els camps de concentració francesos, organitzant amb els amics de França residències per als que es trobaven en llibertat i gestionant subsidis de les juntes d'auxili als refugiats, creades per Negrín i Prieto, així com contribuint a portar a Mèxic molts catalans. Sbert creà la “Fundació Ramon Llull”, que presidí Pompeu Fabra, per tal que continués el treball dels intel·lectuals catalans, havent aconseguit amb el president trobar els necessaris mitjans econòmics».²⁸

Tenim prou mostres de l'interès que Sbert posà en aquests temes, que dissortadament no pogueren arribar tan enllà com hauria desitjat a causa de l'esclat de la Segona Guerra Mundial (el setembre de 1939) i de la capitulació del mariscal Pétain —el juny de 1940—, que complicaren enormement les coses i que, com és prou sabut, costaren la vida al president Companys, que l'estiu de 1939 havia fixat la residència oficial a La Baule-les-Pins, a la Bretanya, on l'acompanyaren diverses personalitats catalanes, entre les quals Antoni M. Sbert, que hi dugué la seva família, bé que ell residia habitualment a París.²⁹ L'ocupa-

27. *Ibid.*, p. 298.

28. *Ibid.*

29. Josep BENET, *La mort del president Companys*, Barcelona 1998, pp. 83 i 141.

ció feixista de bona part de França, i la pressió cada cop més forta exercida pels alemanys i pels franquistes a la zona teòricament anomenada “França lliure”, van obligar Sbert a abandonar les activitats culturals i a dedicar-se de ple a la relació amb el govern de Mèxic per aconseguir que el màxim possible de catalans poguessin abandonar França i trobar un lloc de refugi segur.

La figura de Sbert fou molt discutida en l’ambient tancat i mesquí que es produí durant aquests anys d’exili, en el qual les enveges, les rancúnies i les enemistats personals se sobreposaren a les baralles de tipus polític, seqüela de les divisions que van aflorar amb força des del començament mateix de la guerra civil i que no s’apaivagaren al llarg de la prolongada dictadura del general Franco. N’esmentaré només un exemple. Segons que escrivia Ferran Soldevila a les seves memòries, Josep M. de Sagarra assegurava que «l’Sbert és un arribista, que ni és català».³⁰ Les invectives contra Sbert són abundoses durant tota aquesta època i sovint arribaren fins a Carles Pi i Sunyer, que des d’Anglaterra mantenia una correspondència freqüent amb els seus amics residents a França i que unes quantes vegades expressà a Sbert la seva preocupació per la marxa de la Fundació Ramon Llull i pel fet que no hi col·laboressin o no hi col·laboressin prou determinades persones.³¹

La Fundació Ramon Llull i la “Revista de Catalunya”

Ja s’ha parlat prou vegades de la Fundació Ramon Llull, i ara no voldria repetir el que tothom en sap. Sí que vull posar en relleu, contra la maledicència i contra la mala o la bona fe de tants detractors, la tasca duta a terme per aquesta institució, en la qual Antoni M. Sbert abocà tot el seu entusiasme, tota la seva experiència de conseller de Cultura i de Governació i tots els seus coneixements de les persones i de les coses més variades, bé que aquesta tasca, empresa amb il·lusió i amb esperança —malgrat els inconvenients i els problemes de moltes menes—, va ser tallada brutalment per la invasió alemanya de França, quan tot just començava a mostrar un mínim d’organització i quan el projecte de ressuscitar la “Revista de Catalunya” havia arribat a bon port. L’extens informe de Sbert sobre la Fundació, publicat en diverses tongades en aquesta mateixa “Revista”, entre el 1939 i el 1943, dóna una bona mostra de la feinada que es podia fer en els camps més diversos —no solament en l’aspecte intel·lectual, sinó també en activitats molt més prosaiques, atenent les ne-

30. Ferran SOLDEVILA, *Dietaris de l'exili i el retorn. 1. L'exili*, a cura d'Enric PUJOL, València 1995, p. 99.

31. Vegeu *La cultura catalana a l'exili. Cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics, 1939-1940*, a cura de Maria CAMPILLO i de Francesc VILANOVA, Barcelona 2000, amb nombrosos documents referents a Sbert i a la Fundació Ramon Llull que cal tenir ben en compte.

cessitats immediates de tantes persones que havien quedat desemparades— i de la rigorositat i de la minuciositat amb què Sbert analitzà la situació i mirà d'enfrontar-s'hi, amb la finalitat no gens dissimulada de centralitzar i de controlar en certa manera totes les activitats relacionades amb la cultura catalana, d'«estendre el coneixement dels valors culturals de Catalunya, estimular l'interès dels estrangers per als estudis catalans i procurar la col·laboració de tots els nuclis on és parlada la nostra llengua»,³² i de «continuar fidels a una pàtria dissortada fent de l'idioma català la matèria noble i definitiva per a cisellar l'aportació catalana a la civilització», tot posant-se «sota l'advocació d'un nom símbol de fe que va fer del català la primera llengua viva de cultura i que per a fer triomfar la veritat confiava més en la victòria de les lletres i de les ciències que no pas en la força de les armes».³³

La *Memòria de la Delegació General* de la Fundació Ramon Llull a la qual ja m'he referit i l'extensa documentació de Sbert que conec —publicada i inèdita—, corresponent a aquesta època, testimonien l'enorme esforç que va dur a terme i la varietat de temes que va haver d'afrontar, no sempre a gust de tothom —com ja hem insinuat—, ni sempre comptant amb les disponibilitats per a solucionar tants problemes com s'anaven presentant. Ens consta que l'11 de març de 1940 es va reunir el Consell Tècnic Central de la Société des Amis de la Fondation Ramon Llull, sota la presidència de Marius Roques i, després d'escoltar el «report del Delegat General, senyor Sbert i recollides les observacions» del President i d'altres membres del Consell, va aprovar un «pla general de publicacions i activitats catalanes» del qual conec el text complet, resumit més endavant per Sbert des del seu exili mexicà.³⁴ Una bona part d'aquests projectes quedaren interromputs de cop per la ràpida progressió dels exèrcits alemanys.

El 9 de maig de 1940, Sbert escrivia a Ferran Soldevila, «preocupadíssims amb la nova situació», però confiat que Hitler, «que vol acabar aviat i que està totalment boig», no guanyaria «res amb aquesta extensió de la guerra», si envaïa Holanda».³⁵ Ben aviat s'adonaria que les coses eren molt més greus encara que no pensava. El 18 de setembre del mateix any, Sbert s'adreçava a Josep Andreu i Abelló explicant-li l'odissea que havia passat fugint dels nazis i la tragèdia que tot plegat representava. Li comunicava que el 13 de juny, «ben poc abans d'entrar els alemanys, després d'haver fet tot el possible per a fer marxar tothom», es va trobar «en terra i obligat a partir a peu, amb quatre que

32. A. M. SBERT, *Fundació Ramon Llull. Memòria de la Delegació General*, “Revista de Catalunya”, 94 (desembre 1939), p. 93.

33. *Ibid.*, p. 94.

34. Antoni Maria SBERT, *La Fundació Ramon Llull i la cultura catalana*, “La Nostra Revista”, I (1946), pp. 161-162.

35. SOLDEVILA, *Dietaris de l'exili i del retorn. 1. L'exili*, p. 101.

volgueren seguir-me: M. Berthaud, Administrador-Gerent de la “Revista de Catalunya”, Mercè Rodoreda i Joan Prat (Armand Obiols) del Secretariat de Redacció i Maria-Antònia Freixes, Secretària Administrativa de la Fundació i de la Revista». Van caminar «onze dies sense parar entre dos focs, seguint l'exèrcit francès, en un pelegrinatge tràgic», foren «bombardejats tres vegades; encerclats davant un pont, volant poc abans d'arribar-hi; fent rodejos i entre flamarades a Orléans», recularen «per anar a passar la Loire a Beaujency i, sorpresos per una maniobra envolvent», es trobaren «enmig d'un combat a Saint Aignan sobre el Cher» i hagueren de «marxar hores per a poder passar riu avall, ben poc abans de sentir la explosió. Passat l'Indre a Loches (una hora després també fou volat el pont) rebentats, amb els peus sagnants, els alemanys» els passaren davant, mentre ells s'amagaven en un mas, on romangueren «deu dies vestits de pagès i .... fent el pagès. D'allí, pels boscos», caminaren cinc dies més a peu i arribaren a Châteauroux, on van trobar un tren i, per Montluçon, ell i la seva secretària i amant Maria Antònia van arribar a Vichy, mentre que Mercè Rodoreda i Armand Obiols anaren a Llemotges.³⁶ Després de fer-li saber que els nazis s'havien apoderat de les oficines de la Fundació Ramon Llull, li comunicava que, «excepte el Riba, en Quero, en Rebull, en Tasis, en Just Cabot, en Rubio³⁷ i en Gasch, els col·laboradors de la Fundació [Ramon Llull] i de la Revista [de Catalunya], que eren a França, són tots en aquesta zona i molts continuen els treballs començats tot i que no podran publicar-se si no és a Amèrica: en Fabra, del qual tenim la Gramàtica abreuçada en premsa i n'hem salvat una còpia, continua la Gramàtica monumental; En Rovira té a punt d'acabar la Història de les Institucions; en Soldevila treballa en la Història de Catalunya abreuçada; en Gassol, en el Var, a més de treballar en l'Antologia, està en plena producció poètica; en Nicolau no té, en la seva presó infecta[,] elements per a treballar, puix viu amb una vintena més i amb prou feines pot prendre notes. Llegeix història freturosament; jo tenia acabat i imprès l'estudi sobre la doctrina social de Lluís Vives i en tinc còpia». Li feia saber encara que «el darrer número de la Revista estava a punt a la impremta, on hi teníem altres publicacions en premsa i un dipòsit de paper relativament important». No li amagava que continuaven «en perill i sense defallir treballem, cada u en el seu lloc, corrent el risc que la sort vulgui reservar-nos, complint els deures que són més exigents perquè ens vénen imposats per la pròpia consciència i perquè són complits amb serenitat i amb menyspreu dels que no els saben ni sentir ni comprendre, per bé que ells esti-

36. Mercè Rodoreda, com és ben sabut, donà la seva versió d'aquestes peripècies en una carta a Anna Murià i s'hi inspirà per a un conte. Armand Obiols, per la seva banda, explicà per carta la seva aventura a Ferran Soldevila (SOLDEVILA, *Dietaris de l'exili i del retorn. 1. L'exili*, p. 149). Sbert mateix escriví una postal a Soldevila des de Vichy, on ell i Berthaud havien «trobat en Nicolau», és a dir, Lluís Nicolau d'Olwer (*ibid.*, p. 145).

37. Deu haver d'ésser Rubió, probablement Nicolau M. Rubió i Tudurí.

guin disposats a assumir-ne la crítica des de l'observatori de la seva misèria, del seu rancor o de la seva ridícula vanitat».³⁸

Aquesta carta impressionant ens permet de saber que, malgrat les circumstàncies adverses i els perills de tota mena, l'obra de la Fundació Ramon Llull no s'interrompé en aquesta darrera etapa de l'estada de Sbert a França. L'article de Sbert mateix aparegut a Mèxic el 1946, al qual ja hem fet referència, ens explica que l'«edició francesa de la *Gramàtica catalana* de mestre Fabra va ser publicada l'any 1941, sota el patronatge de la *Fundació*, per "Les Belles Lettres" de Paris». Pel que fa a «la sèrie d'estudis històrics», havia de començar per la *Història de Catalunya* abreuçada de Ferran Soldevila i Pere Bosch-Gimpera, que sortí més endavant a Mèxic, i l'havia de seguir «una *Història de les Institucions catalanes* que el mestre Antoni Rovira i Virgili tenia llesta l'any 1941 i la traducció francesa de la qual, feta per M. Pierre-Louis Berthaud, va estar a punt de publicar el 1942, sota el mateix patronatge de la *Fundació*, representada per la dita "Société" francesa». Lluís Nicolau d'Olwer havia de redactar una *Història de la literatura catalana*, bé que no va poder, primer a causa de les seves múltiples tasques i després a causa de la cruel persecució a què fou sotmès. Ventura Gassol treballava en l'*Antologia* que li havia estat encarregada, «de Suïssa estant», però no va arribar a enllestir-la.

El pròleg del número 99-100-101 de la "Revista de Catalunya", aparegut a Mèxic i corresponent als mesos de gener-març de 1943, anònim però redactat sense cap mena de dubte per Antoni M. Sbert, confirma que «no feia encara quaranta-vuit hores que els nazis eren a París quan ja lliuraven la seu de la "Fundació Ramon Llull" al Consolat General de l'Estat Espanyol. Biblioteca, Arxiu, col·lecció de pintures i escultures dels millors mestres catalans, mobiliari, van ésser apropiats pels agents de Franco. I, en veritat, no va succeir res que no fos suposat, des del moment que vam haver d'acceptar com un fet inexorable la caiguda de París. Per això, malgrat que la "Fundació" no va disposar dels mitjans necessaris per a traslladar al Migdia els elements de treball que havia reunit a París, els agents de Franco no li furtaren res que meresqués llurs co-bejances...». Era una manera discreta de dir que tot el material més delicat i més compromès havia estat amagat a temps, com ha estat possible de confirmar recentment: l'Arxiu del Nacionalisme que la Fundació Sabino Arana ha creat a Artea, prop de Bilbao, conté, entre altres fons procedents de la Generalitat de Catalunya, documentació personal d'Antoni M. Sbert, anterior fins i tot a la guerra civil, correspondència important relacionada amb la Fundació Ramon Llull i material destinat a la "Revista de Catalunya".³⁹ El Govern basc

38. Aquesta carta, mecanografiada i signada a mà per Sbert, es troba al CHCC. La publicaré aviat sencera i amb l'anotació corresponent.

39. Cf. Agustí COLOMINES – Hilari RAGUER, *El fons de la Generalitat de Catalunya a l'exili. Report d'una estada de treball a Euskadi*, "El Contemporani", 18 (maig-agost de 1999), pp. 10-15.

disposava, doncs, d'una infraestructura més potent que la dels catalans i els va donar un cop de mà per evitar que els invasors tinguessin accés a papers compromesos.

El pròleg de la "Revista de Catalunya" de 1942 ens fa saber encara, a més de la publicació ja comentada de la *Grammaire Catalane* de Pompeu Fabra, l'inici d'uns "Quaderns Catalans. Les Cahiers d'Oc", que havien restat «impresos a França» i dels quals no trobem constància a la bibliografia d'exili fornida per Albert Manent ni als altres repertoris que he pogut consultar. Corresponen sens dubte als *Quaderns* de què ens parla M. Àngels Bosch a la seva tesi sobre Pous i Pagès, amb referència a *Pere Coromines i el seu temps*, publicat per la Fundació el 1940,⁴⁰ i a un altre quadern projectat sobre Joan Lluís Vives, que devia voler recuperar el contingut del número de la "Revista de Catalunya" segrestat pels nazis.⁴¹

El refugi de Mèxic

Tot i que la Fundació Ramon Llull no interrompé les seves activitats, la situació dels catalans a França esdevenia impossible i havien de trobar una solució ràpida per poder-ne sortir abans que fos massa tard. A partir del juny de 1940, el govern mexicà va expressar al de Vichy la seva voluntat d'ajudar els refugiats "espanyols" i Sbert tingué un paper decisiu en tot aquest procés, com a assessor de la legació de Mèxic, que podem seguir punt per punt a partir del seu arxiu. Com no és difícil d'imaginar, va topat amb greus problemes de tota mena, que no se solucionaren sinó que més aviat anaren empitjorant. Bé que s'adonava de les possibilitats del conveni entre França i Mèxic, no es feia gaires il·lusions sobre el paper que hi podia desenvolupar. Ferran Soldevila transcrivía al seu dietari, el 2 de setembre de 1940, fragments d'una carta en la qual Sbert li comentava: «De pertot sento planys, veig o pressento misèria...», i li explicava: «Per primera vegada tenim un estatut internacional amb garantia de dues potències...», però alhora constatava que «les dificultats per a trobar vaixells són grans; tot el que es diu de vaixells d'Amèrica són fantasies», i assegurava amb una certa amargor: «Sé que corren fantasies respecte a la meua tasca: jo no sóc més que un conseller honorari, agregat com a tècnic a la Legació...»⁴² Ja aleshores Sbert veia clar que l'única sortida era abandonar França i continuar treballant per la cultura catalana des d'un altre indret més propici. Al cap d'un mes, en concret, escrivia a Soldevila: «Crec que d'Amè-

40. Sembla, tanmateix, que aquest opuscle no va arribar a ésser distribuït. Cf. el pròleg de Joan Triadú a l'edició d'"Antologia Catalana", 46, Barcelona 1969, pp. 11-12.

41. Cf. M. Àngels BOSCH, *J. Pous i Pagès. Vida i obra*, Figueres 1997, p. 292.

42. SOLDEVILA, *Dietaris de l'exili i el retorn. 1. L'exili*, p. 164.

rica estant hem de continuar units per a mantenir la Fundació i publicar els treballs. Les circumstàncies fan que les nostres tasques siguin la llàntia del santuari; si la deixem apagar tot serà fosca o hi entraran les flames de l'infern i els dimonis prendran cada un la seva capelleta!»⁴³

El 29 de gener de 1941, Sbert no amagava a Soldevila que estava molt «tip del problema dels refugiats! A casa nostra, des del 37 els vaig portar a sobre! I fa quatre anys que no tinc una hora per a mi... [...]. Estic desbordat de papers i empipat per la incommensurable egolatria de molts. El nostre poble podria definir-se com una confederació de casos particulars».⁴⁴ Va seguir un llarg silenci, que Soldevila no sabia com interpretar, i finalment una carta de Pompeu Fabra, del 23 d'abril, li aclaria el misteri. «Com vós —li escrivia—, no veig clar l'esdevenidor de tots plegats. En Riba i jo tenim notícies ben contradictòries sobre la continuació del R. L.»⁴⁵ L'Sbert, ja ho deveu saber, ha estat tret de Vichy».⁴⁶ Ben aviat, Pous i Pagès li'n donava més detalls, en clau per a esquivar la censura pétainista: «El dia 10 del corrent [abril] l'amic Ton [Sbert] fou portat a residir a un poblet de la Haute-Loire, el nom del qual no m'és conegut.»⁴⁷ A l'oficina de la Legació hi ha quedar Maria Antònia [Freixes], a qui podeu dirigir-vos per tot el que necessiteu. La mesura ha estat presa per a donar satisfacció al senyor Paco [Franco], que està rabiós de no haver pogut impedir que s'arrangés la qüestió dels subsidis».⁴⁸

D'aleshores ençà no tenim gaires notícies de l'actuació d'Antoni M. Sbert a França.⁴⁹ Artur Bladé i Desumvila, testimoni de primera mà, assenyalava que «ell i Josep Tarradellas es *refugiaren* a Vichy, capital de la zona dita *lliure* i seu del govern Pétain. Les seves activitats a favor dels catalans determinaren el confinament de Sbert en un poblet de mala mort, d'on va poder sortir únicament per embarcar-se, a Marsella, en el vaixell “Maréchal Lyautey”, que el deixaria a Casablanca. Anava amb la muller i llur fill Toni, un marrec espavilat, i un contingent d'altres refugiats (jo entre ells). Un vaixell portuguès, el “Nyassa”, ens portà a Veracruz, on vam desembarcar. Era el dia 17 d'octubre del 1942».⁵⁰

43. *Ibid.*, p. 180. També Pous i Pagès explicà a Soldevila que, «un cop a Mèxic, la Fundació Ramon Llull fóra refeta i funcionaria plenament. Tornaria a sortir la *Revista de Catalunya*» (*ibid.*, p. 222).

44. *Ibid.*, p. 254.

45. És a dir, de la Fundació Ramon Llull.

46. *Ibid.*, pp. 320-321.

47. El sabem gràcies a la dedicatòria d'un poema de Carles Riba publicat a la “*Revista de Catalunya*”, 99-100-101 (gener-febrer-març 1947), p. 94: «A ANTONI MARIA SBERT, en el seu exili de *Fay-sur-Lignon*».

48. *Ibid.*, p. 322. Soldevila afegia: «En Ton continua en relació amb l'ambaixada mexicana. Els subsidis semblen assegurats. Però res d'embarcament».

49. Hi ha, però, notícies importants a BOSCH, *J. Pous i Pagès*, pp. 289 i 291-294.

50. BLADÉ I DESUMVILA, *Antoni M. Sbert, un senyor de la política*, p. 229. Cf., per al viatge i les seves vicissituds, BLADÉ I DESUMVILA, *De l'exili a Mèxic*, pp. 26-49.

Adaptació al nou món i activitat política

Entre el 1942 i el 1980, Antoni M. Sbert es convertí en un ciutadà de Mèxic, dedicat a les més diverses tasques per poder subsistir i per mantenir la seva família. Hi fou assessor d'algunes empreses i exercí càrrecs en el «Banco de la Propiedad» i en diversos organismes oficials. Com tants altres exiliats, es dedicà també a fer traduccions i, d'acord amb el seu interès per l'activitat universitària, fou professor a l'Escola d'Economia i a la de Ciències Polítiques i Socials de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic.

No abandonà, però, en cap moment la intensa vida política a què s'havia acostumat des de la seva joventut. Fidel als seus principis de sempre —partidari d'una Espanya federal i alhora membre lleial d'Esquerra Republicana de Catalunya—, col·laborà incessantment en tot allò que «se li sol·licitava a favor de la causa de la República Espanyola o de qualsevol bona causa en general: gestions diverses, conferències, articles, reunions... a tot accedia, si estava en les seves mans de fer-ho i el propòsit li semblava digne d'ajut».⁵¹

Vull remarcar la importància de la participació de Sbert, en qualitat de vocal, en la Junta Española de Liberación creada a Mèxic el novembre del 1943, que propugnava «un pacto de unidad para restaurar la República española, derrocando la tiranía falangista impuesta merced al auxilio armado de potencias extranjeras y cerrando el paso a la monarquía, cuyo restablecimiento se pretende, mediante presiones diplomáticas del exterior, que serían tan ignominiosas como lo fue aquel auxilio». El pacte es basava «en la más absoluta fidelidad a todos los principios» de la Constitució de 1931 «y Estatutos de ella derivados, comprometiéndose los partidos aliados a sostenerlos mientras España, en plena soberanía, no decida que deben reformarse». Aquests partits —Izquierda Republicana, Partido Socialista Obrero Español, Unión Republicana, Esquerra Republicana de Catalunya i Acció Catalana Republicana— desitjaven «un régimen genuinamente democrático, conforme a los trazos de la carta del Atlántico, lema de las Naciones Unidas, a las cuales venimos prestando sincera y calurosa adhesión a partir del 3 de septiembre de 1939, sin que en ningún instante ni en trance alguno haya cedido el ferviente deseo por su victoria, que también será nuestra, pues fuimos los primeros en sufrir las brutalidades del nazifascismo y los primeros en derramar torrentes de sangre para rechazarlo».⁵² Aquesta junta, fruit en bona part de les gestions de Josep Andreu i Abelló, íntim amic de Sbert, era «la primera aliança relativament àmplia de les forces republi-

51. Anselmo CARRETERO, *Antoni M. Sbert en el record*, "Xaloc", núm. març-abril 1981), pp. 30-31.

52. Text complet de l'acta de constitució i documents complementaris a Félix GORDÓN ORDÁS, *Mi política fuera de España*, II, México, D.F. 1967, pp. 642-646.

canes a l'exili»⁵³ i va actuar fins a la seva dissolució, després de la constitució del govern de la República espanyola a l'exili presidit per José Giral, l'agost de 1945. Durant aquest temps, la Junta es va reunir cent trenta-tres vegades i va fer públics diversos manifestos. Té un especial relleu la participació dels membres de la Junta de Liberación Nacional en la Conferència Fundacional de les Nacions Unides a San Francisco, l'abril de 1945, a la qual van presentar un extens memoràndum, en versions castellana, francesa i anglesa, on apellen «a las naciones concurrentes a dicha Asamblea para que se tenga en cuenta el caso especialísimo de España», que «fue en el viejo Continente la primera nación agredida, la primera en conocer los efectos horribles de la guerra totalitaria, la primera en ver devastadas sus ciudades por aviones alemanes e italianos, la primera que contó entre las víctimas de la contienda a mujeres indefensas, niños inocentes y ancianos desvalidos...».⁵⁴

Sbert va intervenir d'una manera destacada en la defensa del memoràndum presentat a San Francisco, juntament amb Gordón Ordás, Álvaro de Albornoz i Indalecio Prieto. Les seves gestions resultaren altament positives. Amb la col·laboració decisiva de la Delegació de Mèxic, i amb l'ajuda de la Delegació dels Estats Units (on hi havia Nelson Rockefeller, que acollí amb simpatia Gordón i Sbert), aconseguiren, segons un telegrama d'agraïment enviat al President de Mèxic, que «quede cerrada la entrada en el Organismo Internacional al régimen impuesto en España por la ayuda militar del Eje. El triunfo clamoroso obtenido por México en defensa de los principios democráticos añade una gloria más a la justa y firme política internacional de este país, al que tanto debe la causa republicana española».⁵⁵

És ben comprensible, doncs, que Sbert se sentís il·lusionat i ple d'esperança en un esdevenidor que li permetés un retorn ràpid a Catalunya. En arribar de San Francisco, va parlar amb entusiasme, durant dues hores, a l'Orfeó Català de Mèxic, de la Conferència a la qual acabava d'assistir, eufòric sobre les perspectives que s'obrien a la Junta Española de Liberación. Les seves manifestacions no foren ben rebudes per tots els sectors d'exiliats a Mèxic, enfrontats a causa de les diverses concepcions de sobirania i d'autodeterminació i per divergències respecte a la col·laboració o no-col·laboració amb partits d'àmbit espanyol.

Antoni M. Sbert es degué decebre profundament, com el seu amic Gordón Ordás, en veure que les activitats de la Junta Española de Liberación havien de cessar i sobretot en adonar-se que les expectatives que l'aïllament propugnat per l'ONU provocaria la caiguda de Franco no es complien ni poc ni

53. Hartmut HEINE, *La oposición política al franquismo. De 1939 a 1952*, Barcelona 1983, p. 145.

54. Text complet a GORDÓN ORDÁS, *Mi política fuera de España*, II, pp. 693-716.

55. *Ibid.*, p. 741, nota 1.

molt. De tota manera, no interrompé en cap moment la seva activitat desbordant. Continuant amb les seves cabòries de sempre, quan va veure que se li tancava el camí de la política directa, va presidir la junta directiva central de l'Agrupación de Universitarios Españoles de Mèxic —en contacte molt íntim amb la Unión de Intelectuales Españoles, igualment de Mèxic, amb la FUE d'Espanya i amb la seva delegació a l'exterior, i amb el Comité Español de Interayuda Universitaria, reconstituït a París, membre de l'Entr'Aide Universitaire—, va dedicar-se al Colegio Madrid de Mèxic, obert per la JARE el 1941, de la junta de govern del qual arribà a ésser president, i es decidí a fundar, amb l'ajuda del govern de José Giral, un «Semanao Republicano independiente» que reflectia els ideals que havia defensat a la Junta Española de Liberación. Era “España Nueva”, que va durar deu anys, des del 1945 fins al 1955, i que algun dia caldrà estudiar i valorar amb detall.

D'altra banda, com ja hem assenyalat, el 1943 Antoni M. Sbert reprengué a Mèxic l'edició de la “Revista de Catalunya”, en una cinquena època de la qual publicà, en un gruixut volum de 212 pàgines, els números 1, 2 i 3, corresponents als números 99-100-101 de l'any XIII de la revista, amb data gener-febrer-març de 1943. No podem oblidar la dificultat que representava dur a bon terme una iniciativa d'aquest tipus, a l'exili, en un temps de guerra i sense cap mena d'infraestructura, com la que fins aleshores hi havia hagut a París, i reunir des de Mèxic els noms de Ferran Soldevila, de Pere Bosch-Gimpera, de Jaume Serra Hunter, de Jaume Aiguadé i Miró, de Carles Riba, de Ventura Gassol, de Josep Carner, de Josep M. Francès, de Joan Sauret i d'altres, entre els quals Sbert mateix, que hi inclogué tot un seguit de cròniques ben interessants i que donen una bona mostra del seu saber universal i de la seva curiositat. De tota manera, aquesta iniciativa no trobà el terreny adobat i no tingué la continuïtat que Sbert i els seus col·laboradors desitjaven. Rafael Tasis suggereix, amb raó, que «no sembla pas aventurat» d'atribuir aquesta manca de continuïtat «a unes discòrdies polítiques agudes, a la proliferació simultània de periòdics i revistes que defensaven posicions i tàctiques contradictòries, potser també a dificultats financeres, agreujades per aquelles discòrdies».⁵⁶

Sbert somiava també la continuïtat dels projectes editorials de la Fundació Ramon Llull. Amb tot, la manca de diners i d'infraestructura el va dur a oferir a Avel·lí Artís la publicació de la *Història de Catalunya*, de Ferran Soldevila i Pere Bosch-Gimpera, que aparegué, sota el patronatge de la Fundació Ramon Llull, a la col·lecció “Catalònia” (Mèxic 1946) i que ocasionà una forta polèmica. L'any 1947, eren les Edicions de la “Biblioteca Catalana”, de Bartomeu Costa-Amic, que incloïen, com a volums IV i V respectivament

56. Rafael Tasis, *Història de la Revista de Catalunya (1924-1936)*, “Revista de Catalunya”, 106 (Mèxic, setembre 1967), p. 32.

dels seus "Clàssics Catalans", dos textos publicats sota el patronatge de la "Fundació Ramon Llull" a Mèxic i prologats personalment per Antoni M. Sbert: el *Regiment de la cosa pública* de Francesc Eiximenis i el *Llibre d'amic e amat* de Ramon Llull.

D'aleshores ençà, l'única al·lusió que trobem a la Fundació Ramon Llull és un extens *Memoràndum* en defensa de la cultura catalana que la Fundació, el P.E.N. Club Català, Secció de Mèxic, i la Confederació d'Organitzacions Catalanes d'Amèrica van adreçar a la II Assemblea General de la UNESCO, reunida a Mèxic, datada el novembre de 1947 i signada, en nom de la Fundació Ramon Llull, per Pere Bosch-Gimpera i Antoni M. Sbert.⁵⁷ Sbert devia intervenir també en la redacció d'un altre *Memorandum sobre las vicisitudes de la cultura en la España de Franco*, publicat el 1947 per la Unión de Intelectuales Españoles en México en un llibret de 71 pàgines amb vista a la mateixa Assemblea de la UNESCO,⁵⁸ que enumera entre els intel·lectuals traspassats a l'exili Joaquim Xirau, Jaume Serra Hunter i Pere Coromines, i entre les «víctimas del terror franquista», Lluís Companys.⁵⁹ Aquest memoràndum recordava que, segons l'article 50 de la Constitució republicana, «las regiones autónomas —Cataluña, Vasconia, Galicia— podían organizar la enseñanza en sus lenguas respectivas, siendo obligatorio el estudio del idioma español y su empleo como instrumento de enseñanza en los centros docentes de dichas regiones. Cataluña había iniciado ya la aplicación de este artículo en la organización de su sistema escolar».⁶⁰ Tot un apartat era dedicat a *La represión de la cultura en Cataluña y el País Vasco*, en el qual podem observar una al·lusió a l'IASUEC i a les seves Residències, la nineta dels ulls de Sbert, i una extensa referència a l'Institut d'Estudis Catalans:

«El "Institut d'Estudis Catalans", centro de alta cultura e investigación en Cataluña, creado durante la monarquía, fué clausurado, dispersándose parte de su material e incorporándose el resto a una nueva institución, con designios de propaganda imperialista, creada por el gobierno de Franco con el título de Instituto de Estudios Mediterráneos. Sin embargo, el Instituto continúa su labor en la clandestinidad, con ayuda de las entidades catalanas del exterior.»

57. Aquest document, en el qual hi ha clarament la mà de Sbert i de Bosch-Gimpera, fou publicat a "Germanor", núm. 523 (Xile, gener de 1948), pp. 36-42.

58. «Los que con mayor o menor fortuna hemos conseguido salvar nuestra existencia, nos dirigimos contristados al mundo intelectual que se reúne en la U.N.E.S.C.O., para llamar su atención sobre el golpe mortal que recibió la cultura española con la victoria y la persistencia en el poder del falangismo franquista» (p. 4). (En faig servir l'exemplar de la Biblioteca de Montserrat, VIa 8° 2234.)

59. P. 4.

60. P. 14.

L'home de Tarradellas a Mèxic

Com ja hem anat veient, Antoni M. Sbert va treballar des dels anys de la guerra civil al costat de Josep Tarradellas i va continuar al seu costat a l'exili de França i a l'exili de Mèxic. Tarradellas va expressar algun cop la seva reticència envers ell a causa de la seva filiació maçònica i de les seves relacions amb els polítics espanyols,⁶¹ però de grat o per força se n'hagué de refiar per dur a terme la seva política a Mèxic, fins al punt que als capítols de memòries que va publicar a la revista "Tiempo", coordinats per Jaume de Puig, afirma rodonament: «En México, Antonio M.ª Ibert [sic] fue siempre un representante personal».⁶² Ens consta que el 12 de maig de 1956, amb motiu del seu primer viatge a Mèxic com a president de la Generalitat de Catalunya a l'exili, «Tarradellas creà, per tal que la realitat institucional de la Generalitat es mantingués viva a l'exili i després d'haver consultat cercles d'exiliats de tot Amèrica, unes delegacions de la Generalitat a diversos països sud-americans». I ens consta també que «els qui van fer una acció més eficaç foren durant l'exili Joan Cuatrecasas, delegat a l'Argentina del president de la Generalitat [...], i Antoni M. Sbert, que per primera vegada després de 38 anys d'exili a Mèxic tornà a Catalunya amb el president Tarradellas el 23 d'octubre de 1977. Encara que a Mèxic no hi havia delegació de la Presidència de la Generalitat, Sbert fou sempre allà "l'home de Tarradellas"».⁶³

Com a representant de la Generalitat de Catalunya al Tribunal de Garanties Constitucionals, Sbert va assistir el 19 de juliol de 1954 a la constitució del Consell de Catalunya, feta a l'Ambaixada espanyola de Mèxic, d'acord amb les directrius del president Irla, que havia dimitit el dia 7 de maig del mateix any, i va assistir igualment a la sessió extraordinària del Parlament de Catalunya celebrada al mateix indret el 5 d'agost de 1954, que elegí Josep Tarradellas com a successor d'Irla.⁶⁴ Sbert i Ot Duran d'Ocon, procurador general de Catalunya, havien elaborat prèviament un dictamen que, contra l'opinió d'altres, defensa-

61. Cf. Carles Pi SUNYER, *El Govern de la Generalitat. París 1945-1948*. Segon volum de *Memòries de l'exili*, Barcelona 1979, pp. 108-109, que esmenta un fragment d'una carta que Tarradellas li va adreçar el 20 de desembre de 1946, comentada també per Francesc VILANOVA i VILA-ABADAL, *Als dos costats de la frontera: l'exili i l'interior entre 1939 i 1948* (en premsa).

62. [Josep] TARRADELLAS, *Mi vida política*, capítol V, "Tiempo", núm. 233 (27 octubre-2 novembre 1986), p. 22.

63. Ernest UDINA, *Josep Tarradellas. L'aventura d'una fidelitat*, Barcelona 1978, pp. 284-286. A l'arxiu Tarradellas de Poblet hi ha una considerable documentació sobre aquesta etapa de l'activitat de Sbert, que utilitzaré en una pròxima avinentesa.

64. Cf. Miquel FERRER, *La Generalitat de Catalunya a l'exili*, Barcelona 1977, pp. 165-171; Joan SAURET, *L'exili polític català*, Barcelona s.a. [dipòsit legal de 1979], pp. 114-122; Felip CALVET I COSTA - Josep M. ROIG I ROSSICH, *Josep Irla, President de la Generalitat de Catalunya a l'exili*, Barcelona 1981, pp. 281-297; UDINA, *Josep Tarradellas, l'aventura d'una fidelitat*, 261-273.

va la legalitat dels decrets del president Irla a partir dels quals s'havia posat en marxa el procediment que dugué Tarradellas a la presidència de la Generalitat.⁶⁵

El 30 de maig de 1959, Sbert signà, a petició de Tarradellas, un altre dictamen, publicat a "La Humanitat" de Mèxic el 30 d'agost del mateix any —contraposat al que feia el seu antic company Josep Quero i Molares—, que defensava la seva continuïtat en la presidència de la Generalitat de Catalunya fins que es constituís legalment un nou Parlament.⁶⁶ Aquest dictamen fou enviat també una mica més endavant a la comissió d'enquesta d'Esquerra Republicana de Catalunya a Mèxic, preparatòria de l'assemblea general extraordinària que el partit va celebrar el 5 de març de 1960, en la qual es va reprovar la política del Secretari General del Partit, Joan Sauret.⁶⁷

Com ja hem assenyalat, l'octubre de 1977 Sbert acompanyà Tarradellas a Barcelona, quan hi restaurà la Generalitat de Catalunya, i després passà uns dies a Mallorca, on pogué fer companyia al seu germà Joan, greument malalt.⁶⁸ En tornar a Mèxic, hi convocà una roda de premsa en la qual parlà dels esdeveniments a què havia assistit i presentà «l'Orfeó Català, i ja no ell personalment, com el representant oficiós de la Generalitat a Mèxic».⁶⁹ Encara el 1979, poc abans de la mort que havia de trobar-lo el 1980, «lluitant, encara, amb el fort esperit de sempre, contra les malures que se li acumulaven»,⁷⁰ prengué part, amb Anselmo Carretero, en una taula rodona sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, a l'Orfeó Català,⁷¹ on no faltava mai als actes i conferències que s'hi organitzaven.⁷²

Conclusió

A grans trets, hem pogut veure la trajectòria llarga i complexa d'Antoni M. Sbert, un de tants catalans que ara fa una mica més de seixanta anys es van veure obligats a emprendre el camí de l'exili, que va trasbalsar les seves vides

66. FERRER, *La Generalitat de Catalunya a l'exili*, 200-212, 219-256; SAURET, *L'exili polític català*, 116, 135; UDINA, *Josep Tarradellas, l'aventura d'una fidelitat*, 298-299.

67. Cf. ESQUERRA REPUBLICANA DE CATALUNYA, MÈXIC, D. F., *Antecedents i documentació que motivaren els acords de l'Assemblea General Extraordinària d'E.R.C., celebrada el dia 5 de març de 1960* (Suplement de "La Humanitat", març de 1960). El dictamen de Sbert, amb un breu memoràndum previ, és a les pp. 46-53.

68. Cf. CÈSAR PI-SUNYER, *Antoni M. Sbert en el record*, "Xaloc", núm. 112 (març-abril 1981), p. 34; MARIA ANTÒNIA LLINÀS, *Sbert: El último conseller en cap*, "Mundo", núm. 1950 (3-4 de novembre de 1977), pp. 38-40; A. DICENTA, *Antoni Maria Sbert, después de 38 años de exilio*, "La Última Hora", 8 d'octubre de 1977, p. 9.

69. Miquel MARTÍ I SOLER, *L'Orfeó Català de Mèxic (1906-1986)*, Barcelona 1989, p. 172.

70. CÈSAR PI-SUNYER, *Antoni M. Sbert en el record*, "Xaloc", núm. 112 (març-abril 1981), p. 33.

71. MARTÍ, *L'Orfeó Català de Mèxic*, p. 189.

72. CÈSAR PI-SUNYER, *Antoni M. Sbert en el record*, "Xaloc", núm. 112 (març-abril 1981), p. 33.

i els va portar a una nova existència plena d'improvisacions, de penalitats i d'incerteses. Sbert, però, no és un exiliat més. La seva adhesió incondicional primer a Lluís Companys i després a Josep Tarradellas, el dugué a posar tots els seus dots d'organitzador i tota l'experiència que havia anat acumulant, al llarg de molts anys i de molts treballs, al servei de la continuïtat de la cultura catalana, i sempre que va caldre s'esforçà igualment per salvar tot el que era salvable, començant per les persones i acabant pels arxius de la Fundació Ramon Llull o pels seus propis papers personals. Republicà i demòcrata convençut, repartí la seva fidelitat entre les institucions unitàries de l'exili —primer la JEL i després els successius governs de la República— i el que quedava del seu partit, l'Esquerra Republicana de Catalunya —afeblida per les divisions, les dissensions i les enemistats personals—, i de la Generalitat. No podem oblidar el paper de primer ordre que va tenir a la Conferència de San Francisco, no prou valorat pels historiadors que fins ara se n'han ocupat, ni la importància de la seva figura d'intel·lectual autodidacte, interessat per totes les disciplines i per totes les temàtiques, d'una gran intel·ligència natural i d'una capacitat ben poc ordinària, que em fan pensar sovint en un conterrani seu, amic durant molts anys i enemic ideològic a partir de la guerra civil, Joan Estelrich.

Als vint anys de la mort a Mèxic d'Antoni M. Sbert i Massanet i a les enquestes del centenari del seu naixement a Palma, no m'ha semblat fora de lloc d'evocar en aquesta casa la seva figura i de resumir la seva obra —truncada en tants aspectes—, que ens permeten un cop més d'assegurar que Mallorca no es va trobar al marge dels moviments progressistes del segle xx i que, malgrat l'immobilisme i el conservadorisme típics de l'illa, va donar homes d'un relleu extraordinari, capaços d'ocupar un lloc destacat tant a Madrid com a Barcelona durant els anys de la Dictadura de Primo de Rivera i de la Segona República, i capaços de continuar defensant els valors de la cultura, de la civilització i de la democràcia al llarg d'un exili durant el qual no sempre era fàcil trobar camins d'esperança i simplement de supervivència.

